

Brief van mevrouw Gerry de Kleijn - de Gier aan Bart van Helvoort

Geachte heer Van Helvoort,

Van een oude schoolvriendin uit Hedel, waar ik nog steeds contact mee heb, kreeg ik de tip dat er een boek was uitgekomen over de oorlog m.n. 1944-1945 in de Bommelerwaard, een uitgewerkt dagboek van een van de zusters.

Omdat ik de oorlog (ik ben geboren in 1935) zelf heb meegemaakt en zeer bewust de periode welke door de zuster wordt beschreven, maar ook geëvacueerd ben geweest in het Clarissenklooster in Ammerzoden, was mijn belangstelling gewekt en zijn mijn man ik het direct gaan kopen.

Als bijzonderheid kan ik vermelden dat ik vorig jaar, op dringend verzoek van mijn kinderen mijn eigen herinneringen op papier heb gezet. Ik sluit een exemplaar van mijn boekje bij en als U dit leest zult U begrijpen dat het door U uitgebrachte boek een schat aan herinneringen opriep. Ook dingen die ik niet vermeld heb maar me nog wel herinnerde. Als ik twijfelde of het juist was, heb ik het niet vermeld. Met het lezen van het boek van Zuster Bonaventura Mehring vielen vele puzzelstukjes op zijn plaats.

Het is natuurlijk fantastisch dat zuster Bonaventura alles zo duidelijk heeft vermeld en dat haar dagboeken dan ook nog gevonden worden. Mijn compliment voor de duidelijke manier waarop door U en Uw team deze aantekeningen zijn verwerkt. De foto's met beschrijving geven nog een extra beeld en aanvulling. Kortom, het is een schitterend boek en niet alleen voor mij, die alles van nabij heb meegemaakt, maar voor iedereen die hiervoor interesse heeft. Mijn man en ik hebben het geboeid gelezen.

Wat schetst dan ook mijn verbazing dat op maandag 30 oktober wordt vermeld dat ons gezin (familie de Gier) om een plaats in het klooster vraagt (blz. 47). Op 31 oktober (blz 49) wordt mijn Vader nog vermeld. Dat was, toch nog, een emotionele gewaarwording.

Mijn twee zusjes, in leeftijd onder mij, herinneren zich, met mij, nog sr. Ludolpha en juffrouw Goesten van de tijd dat we na de oorlog nog een periode in Ammerzoden op de lagere school hebben gezeten.

Na lezing van het boek had ik de behoefte U te laten weten erg blij te zijn met Uw initiatief. Het is misschien raar uitgedrukt, maar het was voor mij een "cadeautje", vooral omdat ik er zo intensief mee bezig ben geweest.

Met vriendelijke groeten,

<handtekening>

Herinneringen van een klein meisje tijdens de oorlogsjaren 1940 - 1945

*Verzwegen woorden
Opgeschreven
Voor zwijgen
Onvermijdelijk wordt...*

Opgetekend op verzoek van mijn kinderen Dominique, Ric en Brigitte

Tussenkopjes toegevoegd door de redactie

Introductie

Zoals het gaat in dit leven zit er vaak een wereld tussen het maken van plannen en er uitvoering aan geven. Zo ook in dit geval: het op schrift stellen van mijn herinneringen aan met name het begin en het einde van de oorlog 1940 - 1945.

Toen ik stopte met werken, en dat is inmiddels alweer circa 20 jaar geleden, was ik zeker van plan aan mijn voornemens uitvoering te geven. Maar om allerlei redenen kwam het er gewoon niet van. Ik denk dat enige aandrang van de kinderen het noodzakelijke duwtje was om van een droom tot een daad komen.

Weten hoe de gezinssamenstelling was ten tijde van de oorlogsjaren zal zeker voor niet insiders de leesbaarheid bevorderen, vandaar onderstaand een opsomming van het gezin bij het uitbreken van de oorlog op 10 mei 1940 en hoe dit gezin eruit zag op 5 mei 1945.

Vader - Moeke en drie meisjes: Gerry 5 jaar - Ria 3 jaar en Hennie 1 jaar. Op 1 oktober 1940 is de tweeling geboren: Chris en Miek, op 24 februari 1942 Annie en op 11 juli 1944 Nellie.

Bij de geboorte van de tweeling is een ongetrouwde zus van Moeke, tante Anna (roepnaam Tanna) komen helpen en zij is verder haar hele leven bij ons gezin gebleven, dus ook tijdens de oorlog.

We woonden in Hedel, een klein dorpje aan de Maas in de Bommelerwaard. Aan de overkant begon de provincie Noord-Brabant en de eerstvolgende plaats was 's-Hertogenbosch. Er lagen twee bruggen over de Maas: een spoorbrug en een verkeersbrug. De afstand naar 's-Hertogenbosch was circa 10 km.

Hedel was het geboortedorp van mijn Vader, waar hij een smederij had en landbouwwerktuigen repareerde. Ook was hij hoefsmid. Daarnaast hadden wij een winkel in huishoudelijke artikelen, haarden en kachels, die door Moeke beheerd werd. Mijn moeder (Moeke) kwam uit de plaats Wijchen (bij Nijmegen) en was de dochter van een herbergier en landbouwer.

Eerste herinnering

Mijn allereerste herinnering is van waarschijnlijk augustus 1939. Naast ons woonde een oudere broer van mijn Vader en zijn vrouw (ome Neel en tante Dora). Ome Neel werkte in de slagerij van zijn Vader.

Deze ome Neel dus kwam met een huilende tante Dora bij ons binnen gekleed in het uniform van het Nederlandse leger. Ria en ik zaten voor het keukenraam waar Tanna onze haren aan het vlechten was.

Wij vonden het zo'n stom pak dat we steeds moesten giechelen en daarvoor een tik meekregen. Ome Neel werd gemobiliseerd en moest als kok in het leger gaan werken.

Het volgende is dat de sirene op het huis van de burgemeester (die naast ons woonde) heel hard ging en er mensen in de winkel kwamen die spraken over "de Duitsers zijn binnengevallen" en "de oorlog is uitgebroken". Dat moet dus 10 mei geweest zijn. Ik was toen 5 jaar, ik hoorde het wel maar verder maakte het weinig indruk.

De dag erna werd verteld dat de bruggen door het Nederlandse leger waren opgeblazen. Ook dat is toen enigszins aan mij voorbij gegaan.

Van de daarop volgende jaren is mij niets bijgebleven. Het was nog rustig in Hedel. Wel waren er veel NSB'ers en niet te vergeten de "jeugdstorm". Daar herinner ik me nog van dat er veel door het dorp gemarcheerd werd en de kinderen van de jeugdstorm deden aan spelletjes en sport. We hebben wat gezeurd bij Vader en Moeke of we er ook bij mochten!!! Eén ding werd ons wel duidelijk gemaakt: dat gebeurde niet en we mochten ook niet gaan kijken. Later zouden ze wel uitleggen waarom.

Op zondagmorgen 17 september 1944 werd het ernst. Ik was aan het Monopoly-spelen bij mijn schoolvriendinnetje Gillia van Engelen. Haar Vader was bakker en woonde twee straten bij ons vandaan.

Het luchtalarm ging af als waarschuwing voor beschietingen. Samen met de moeder van Gillia gingen we daar de kelder in en vaag herinner ik me nog het geluid van granaatinslagen en de voelbare angst. Toen kwam er heel langzaam een brood dat boven op de bank lag naar beneden zweven. Ik weet nog dat het voor mij aanvoelde als een soort wonder. Achteraf bleek dat door de luchtdruk te komen. Ineens was het stil. Ik mocht nog niet naar huis maar volgens mijn vriendinnetje moet ik geroepen hebben: "Ik ga, misschien zijn ze thuis allemaal dood!" Van enige opluchting dat het niet zo was, is me niets bijgebleven.

Jam en sigaren

Achter ons huis stond een grote boerderij van een ongetrouwde boer en zijn zus. Daar mochten we in een ouderwetse boogkelder wonen en slapen. Er waren steeds beschietingen die al maar heftiger werden. Wat ik nog goed weet, was dat onze Nelly in de kinderwagen in de kelder lag.

De Duitsers hadden in het Achterhuis een grote gaarkeuken en daar stond ook de voorraad eten voor de Duitsers.

Op een gegeven moment was er een blik jam verdwenen en de Ortskommandant had kennelijk het vermoeden dat ons Moeke daar iets mee te maken had en zij moest bij hem komen. Toen op enig moment de Ortskommandant werd weggeroepen, stak Moeke snel een paar sigaren (die op tafel stonden) in haar schortzak voor Vader! Het moet met een sisser afgelopen zijn, want vaag weet ik nog dat Vader 's avonds mopperde tegen Moeke en zei dat ze dat niet meer mocht doen!!!

Uit die tijd staat mij nog helder voor de geest dat wij met de kleren aan sliepen (het moet dus spannend geweest zijn). We werden gewassen en dan gingen de kleren weer aan.

Als er een beschieting was geweest en het was afgelopen, hadden we (met Ria en Hennie?) Een kartonnen doos klaar staan waarin we scherven verzamelden. Daarvoor knokten we ook met andere kinderen. Soms brandden we onze vingers omdat de scherven nog heet waren...

Mij is ook nog bijgebleven dat Vader heel ziek werd, longontsteking. Hij mocht in de beste kamer van de boerderij in de bedstee liggen en de dokter kwam heel dikwijls. Ook weet ik nog dat Moeke bij hem was en Tanna voor ons zorgde. Wanneer hij weer beter was en wat er daarna gebeurd is, ook dat is voor mij een blanco stukje.

Er staat me niets van bij of we daarna nog naar ons eigen huis terug zijn gegaan. Nu weet ik dat we in oktober 1944 naar Ammerzoden zijn geëvacueerd. Aan deze periode heb ik nog heldere herinneringen.

Het werd te gevaarlijk om in Hedel te blijven en Moeke kende in het Clarissenklooster in Ammerzoden (dat in het huidige kasteel Ammersoyen gevestigd was) de Rector. Hij heette Jaspers (of Burgers) en kwam uit Wijchen. We mochten daar komen en kregen twee kleine kamertjes: een om in te slapen en een om in te wonen. Eten kregen we van de zusters.

Later kwamen er meer mensen uit Hedel. Het gezin van mijn vriendinnetje Gilia kwam vlakbij in te wonen bij een bevriende boer.

Verder weet ik alleen nog dat we heerlijk in de gangen konden spelen en dat we soms naar buiten mochten.

Ammersoyen

Rotsvast en heel helder staat het volgende nog in mijn geheugen.

De Duitsers hadden de toren van het kasteel gevorderd en er een uitkijkpost in gemaakt. Op een gegeven moment kwamen er zeer zware beschietingen die het op de toren hadden gemunt. We moesten allemaal naar het binnenste van het gebouw (een hal of zaal?) waar een lange gang op uitkwam, die afgesloten was door een groot zwart hek (de slotzusters?) De wenteltrap van de toren kwam daar ook op uit. Wat me nog zeer goed is bijgebleven is het oorverdovende lawaai. Wij stonden op een rij tegen de muur gedrukt met alle andere evacuees en opeens rolde er een dode Duitse soldaat van de trap.

Toch kan ik me van een schrikreactie of iets dergelijks niets herinneren. Alleen dat we allemaal stokstijf tegen de muur bleven staan. Opeens ging het grote zwarte hek open; van achter uit die gang kwam een rij zusters in witte kleding. De rector voorop met een kruis op een stok in zijn hand. Ze hadden brandende kaarsen bij zich en zongen of baden, dat weet ik niet.

Op dat moment zei Hennie: "Moeke, ik moet plassen" waarop Moeke zei: "Doe mar in oew broek kiendje, want we gaan direct toch naar den hemel." Ik schrijf dit op in deze bewoordingen omdat dit precies zo in mijn geheugen gegrift staat.

Wat ik verder nog weet is dat het stil werd en dat we weer terug zijn gegaan naar onze kamertjes in het klooster.

Een gebeurtenis staat me ook nog helder voor de geest. Tonnie Michels, een meisje uit Hedel waar ik mee speelde, woonde eveneens in het klooster. Op een gegeven moment is haar Vader gestorven. Hij was ziek. We stonden allemaal buiten en toen kwam er een platte kar met paard voorrijden; daar werd de kist opgeladen, de moeder van Tonnie ging op de kist zitten en de kar reed langzaam weg. Iedereen moest huilen.

Velddriel

Van daaruit zijn we verder met de bolderkar (ooit bedoeld als speelgoed en gemaakt door Vader) en onze kinderwagen de Bommelerwaard ingetrokken. Met deze "voertuigen" werden al onze verdere "bezittingen" ten tijde van de evacuatieperiode vervoerd. De kinderwagen waar onze Nellie in lag, was voorzien van een luikje waardoor je bij een (dubbele) bodem kon komen, waarop ook nog van alles lag. We liepen en liepen en als we in een plaatsje kwamen bij een grote boerderij of een groot huis, dan moesten wij op straat wachten. Als Vader terugkwam zei hij: "De helft mag komen maar de andere helft moet ergens anders wat zoeken." Heel helder staat me voor de geest dat hij dan zei: "Kom, we gaan verder, want één ding: we blijven bij mekaar."

In Velddriel kregen we onderdak. Overdag waren we ondergebracht in een heel klein huisje van een klompenmaker die zelf ook kinderen had. 's Avonds moesten we de straat oversteken naar een grote boerderij aan de overkant waar we konden slapen.

Er lag een dikke stapel stro op de grond onder de voerbak van de paarden (die als ze snoven ons volspetterden!). Wij hadden de veiligste plek(!) tussen de muur van de bijkeuken en de paardenstal...

Eerste waren er niet zoveel mensen, maar later lag de hele grote stal vol evacuees.

Elke avond werd de Rozenkrans gebeden. Vader bad voor en als dat gebeurd was, kwam er voor ons een subliem moment: dan ging het luikje van de kinderwagen open en haalde Moeke een wit brood tevoorschijn (dat Vader ergens gekocht had), een weckfles met suiker en een met boter. Dan kregen we allemaal een snee wittebrood met suiker en boter...

Overdag speelden we en we probeerden uit handen van het zoontje van de klompenmaker te blijven.

Dat was wat we nu zouden noemen "een klein sadistje" en als hij kwaad op ons was, maakte hij de pook in de kachel warm en dreigde ons ermee. Het meest onze Hennie, ik vermoed dat die hem plaagde want dat soort dingen durfde zij!

Uit de stal herinner ik mij ook nog dat we op een gegeven moment op onze knieën moesten bidden. Er werd weer van heel dichtbij geschoten, dachten we. Later bleek dat de boer appeltjes droogde en deze uitrolde over de zolder. Onze Ria zei toen: hebben we voor niks "gebid" maar Vader (die erg vroom was) heeft haar terechtgewezen: je bidt nooit voor niks!!!

Het volgende staat ook nog op mijn netvlies. Op een avond waren er weer harde beschietingen, juist op het moment dat "dikke Sien", de vrouw van de bakker uit Hedel, op de ton zat. Voor de duidelijkheid: die ton was een teil met een houten deksel van een ouderwetse plee erop.

Hij stond opgesteld bij de staldeur (vanwege de stank natuurlijk). Op het moment dat de beschietingen stopten en iedereen naar buiten holde, wilde Dikke Sien van de plee af, maar zij zat vastgeklemd.

Iedereen liep langs haar heen en wat me erg bijgebleven is, is dat wij (met een stel kinderen) zoveel plezier hebben gehad dat iedereen naar buiten liep en dikke Sien moest blijven zitten...

Kerstmis December 1944

Vader was ervan overtuigd, dat zei hij ook steeds, dat met Kerstmis de Canadezen ons zouden komen bevrijden. Daar werd intensief voor gebeden en hij geloofde er heilig in.

In de Kerstnacht kwam de eerste V1 overvliegen. Vader naar buiten: "Daar komen de Canadezen, ik hoor de tanks al!" De teleurstelling toen dat niet bleek te zijn, is mij ook bijgebleven. Ook dat Moeke op 'm inpraatte. Waarschijnlijk was er toen al sprake van een flinke mentale klap.

Kerst 1944

Waarom blijft de hemel

Zo donker,

waarom lijkt de maan

Zo koel, zo kil

Waarom staat de kerstster

Niet te stralen

Voor alle mensen

Vol van goede wil

Waarom zingt een engel

Niet van Vrede

In die lange

Bang doorwaakte nacht?

't is Kerstmis

maar de hemel

blijft gesloten,

heeft de langverwachte vrede

niet gebracht

Voor mijn gevoel zijn we daar lang geweest. Ik was daar jarig, maar hiervan kan ik mij niets herinneren.

Soms fietste Vader in het donker naar Hedel; dat was heel gevaarlijk, omdat het gebied rondom Hedel verboden was! Hij haalde dan hoefijzers en andere spullen die hij kon verkopen. Hij kon van dit geld extra eten kopen zoals eieren en brood. Dat was in die tijd bijna niet te betalen. Een keer hoorde ik Vader zeggen: "Bij die ... boer moest ik een tientje voor een ei betalen!!" Hij was daar heel boos over.

Zaltbommel

Op 19 januari 1945 moesten alle evacuees vanwege het grote risico weer verder trekken.

Compleet met de kinderwagen en de bolderkar, waar Annie op mocht zitten omdat ze nog zo klein was, gingen we richting Zaltbommel. Vader kende daar een smid die misschien voor onderdak kon zorgen.

Het was een lange trieste rij mensen. We liepen tussen de weg en een sloot; op de weg mochten we niet lopen, want er reed een Duitse colonne met voornamelijk vrachtwagens. Op een gegeven moment kwamen er Engelse jagers (vliegtuigen) aan en werd de colonne beschoten. Wij dus ook! We moesten tegen de zijkant van de sloot gaan liggen. Toen de beschieting voorbij was, kwamen andere kinderen tegen ons zeggen: "Kom eens kijken, daar ligt een vrouw waar ze de benen van afgeschoten hebben" ... maar Tanna hield ons tegen... Van de tocht weet ik alleen nog dat het ver was en dat we zo moe waren.

Gelukkig vonden we verderop een café waar we even konden rusten. Daar lag een vrouw op de biljarttafel, er stonden allemaal vrouwen omheen. Ze gilte, dat weet ik nog. Wij mochten van Moeke niet dichterbij komen. Later hoorden we dat die vrouw een baby had gekregen. Jaren later begreep ik dat wij vanwege die bevalling afzijdig werden gehouden. Want ja, wisten wij veel...

Uiteindelijk kwamen we met veel dorpsgenoten Zaltbommel binnen lopen. Opeens ontdekte Vader dat Annie met haar hoofdje tussen twee spijlen was gekomen en helemaal blauw zag. Ik weet nog dat Vader haar heen en weer schudde en de hele tijd haar naam riep. Wat er verder gebeurd is, weet ik niet meer, wel dat ze weer bijkwam.

Iets verderop kregen we van iemand (?) een levende geit aan een touw om te slachten. Waar dat gebeurd is en hoe weet ik niet meer, wel dat we geitenvlees te eten kregen en dat ik het heel vies vond smaken.

Toen we bij de collega van Vader aankwamen, hoorden we dat het huis naast hem de volgende dag leeg zou komen. Daardoor moesten we nog een nacht in een huis naast de kerktoren slapen. De andere dag zijn we in het lege huis getrokken.

De volgende nacht is er een V1 (werd gezegd) maar het kunnen ook bommen zijn geweest, op het huis naast de kerktoren gevallen: iedereen was dood.

Vader was erg gelovig, ik heb dat eerder al vermeld. Hij had echter uitdrukkingen die je nooit meer vergeet. Eén ervan was: "O. L. Heer heeft met twee handen boven ons gestaan, om ons te beschermen." Dan moest er weer even gebeden worden als dank. Van die handen snapte ik toen helemaal niets!!!

Honger

Zover ik me herinner, hadden we zeker in het begin geen honger, later wel. Toch beseft ik nu dat Vader, Moeke en Tanna veel zorgen gehad moeten hebben om ons te eten te geven. Enige tijd later kwam er een gaarkeuken, waardoor het verstrekken van maaltijden e.d. beter geregeld was. In deze gaarkeuken stond o.a. Ome Neel. Je kreeg een pollepel soep of stampot per persoon. Ik moest meestal met Tanna mee helpen dragen. Zij zei tegen mij: "Misschien krijgen we wel een lepel meer, omdat we familie zijn." Zij was erg boos toen hij dat niet deed!

We hadden twee geëmailleerde emmers, beide blauw en wit van binnen. Op de ene stond in witte letter "Aardappelen" en op de andere "Groenten". Ik weet ook nog dat we op 'n dag rooiekoolstamp kregen die erg waterig was.

Op de terugweg kwam er een beschieting en wij vluchtten een portiek in. De emmers bleven op de stoep staan en Tanna ging over me heen liggen om me te beschermen. Toen alles weer veilig was, zagen dat we dat er in een emmer twee granaatscherven terecht waren gekomen, er druppelde langzaam rode kool uit. Ik moest met m'n vingers de gaatjes dichthouden tot we thuis waren en ik weet nog dat ik me stom vond lopen...

Ik denk dat Vader de emmer weer gerepareerd heeft want we hebben hem later weer gewoon gebruikt. Gedurende ons verblijf in Zaltbommel brak er een besmettelijke ziekte uit: difterie. Overal waar iemand woonde die deze ziekte had gekregen, kwam een groot bedrukt papier op de deur te hangen. Ook lagen er veel mensen in het Nutsgebouw, dat als noodziekenhuis was ingericht. Gelukkig is er van ons gezin niemand ziek geweest.

Ook in Zaltbommel waren er beschietingen. Omdat ons huis geen kelder had, zetten Vader en Moeke bij dreigend gevaar de eettafel met het blad naar de voordeur en wij moesten allemaal plat op de grond gaan liggen. De theorie was dat als er scherven naar binnen zouden vliegen, deze hopelijk in het tafelblad zouden blijven hangen.

Bij zo'n beschieting gingen de drie grote mensen over ons heen liggen. Voor mijn gevoel duurde dat vaak erg lang en ging het gepaard met een enorm kabaal. We bleven echter gespaard en als het stil was, moesten we altijd bidden want O.L.Heer had ons (weer met die twee handen!) beschermd.

Op een zeker moment weet ik nog dat Vader, Moeke en Tanna met een ernstig gezicht met elkaar zaten te praten. Later werd ons verteld dat er van de Ortskommandantur een bevel was gekomen dat alle evacuees die niets in Zaltbommel te maken hadden, met een trein (in veewagens) naar Friesland vervoerd zouden worden. Waarom? Waarschijnlijk was het in Zaltbommel te gevaarlijk en te vol. Vader had ook al gehoord dat deze treinen onderweg door de Engelsen beschoten werden en dat er al mensen bij omgekomen waren.

Ook wij hadden in Zaltbommel niets te zoeken maar de Kommandant had Vader opgeroepen en hem gezegd dat als hij Duitse paarden wilde beslaan, hij met zijn gezin mocht blijven. Hij had uit principe steeds geweigerd maar kreeg het toen erg moeilijk... Uiteindelijk besloot hij het toch te doen om zijn gezin te beschermen.

Kuch

De Duitse gaarkeukens kregen hun aanvoer via vrachtwagens. Van de inhoud kan ik me alleen maar de kuch herinneren (hard Duits brood in de vorm van een dubbele baksteen). Wij vroegen Moeke of we mochten helpen met lossen, dat deden meer kinderen. We kregen toestemming van haar, ook om er af en toe eentje van de wagen te laten vallen, waar Hennie zich onder verborgen hield en zo de gevallen kuch meesmokkelde.

Wel kregen we van Moeke te horen dat dit eigenlijk stelen was - dat mocht niet - maar omdat we allemaal honger hadden en dit de schuld van de moffen was, mochten we onze gang gaan...

Over honger gesproken: ik kan me nog goed herinneren dat Moeke pannenkoeken bakte in gesmolten geitenvet, van muf meel dat ze gekregen had en water. We vonden het allemaal vies maar je had honger, dus er werd gegeten.

Ria, Hennie en ik mochten wel eens met Tanna mee als ze ging proberen bij boerderijen in Bruchem en andere plaatsen eten te kopen of te ruilen.

Bij een van de tochten waarbij ik met Tanna mee mocht, begonnen er beschietingen. De bolderkar die we bij ons hadden werd op z'n kop gezet en daar kropen we onder. Via de opening bleven we wachten tot het rustig werd. Ik heb dit als heel spannend ervaren.

We woonden niet ver van een park. Op een dag (het moet eind april - begin mei 1945 geweest zijn) werden daar grote kuilen gegraven waar dode Duitsers in werden gegooid. Dat moeten waarschijnlijk soldaten zijn geweest die in de gevechten met de Irenebrigade in Hedel waren gesneuveld.

Wij mochten er niet dichtbij komen, maar ik weet nog dat ik dacht: als ze maar echt dood zijn.

Wat me ook is bijgebleven is dat er via het Rode Kruis een brief kwam van Ome Wim uit 's-Hertogenbosch (een broer van Vader) met o.a. de mededeling dat tante Nellie (religieuze, Zuster Petronella) een zus van beiden, in het klooster van de Zusters van het H. Hart in Dongesevaart, was omgekomen. Vader las de brief verdrietig voor. De reactie van Moeke kan ik me nog levendig herinneren, ze zei: "Och Richard het is wel erg, maar ze laat geen kiendjes achter."

Dat was waarschijnlijk het beste antwoord dat aan Vader, die al erg in de put zat, gegeven kon worden.

Later, toen Moeke weer in Wijchen woonde, heeft ze mij wel eens verteld, dat Vader in de tijd dat wij in Zaltbommel woonden, erg depressief was. Hij verloor de moed en maakte zich zorgen over de veiligheid en de gezondheid van zijn gezin. Soms heb ik hem toen wel eens zien huilen; zeven kinderen en twee volwassenen waar hij de zorg voor had, dat was ook heel zwaar.

Grote bewondering heb ik voor Moeke en Tanna dat zij, ondanks alles, ervoor gezorgd hebben dat wij, ondanks alle ellende, betrekkelijk onbezorgd kinderen hebben kunnen zijn.

Bevrijding

Uiteindelijk kwam de bevrijding. De Bommelerwaard werd bevrijd. Niet met tanks die binnenrolden en Canadezen en Amerikanen die binnenmarcheerden: heel geleidelijk aan gebeurde dat. Toch was er een optocht waarin veel mensen meeliepen, er hingen talloze vlaggen en bijna alle mensen droegen oranje. Wij kregen chocolade, die we mee naar huis namen en vroegen of dit echt op konden eten!!!

Die dag kwam er via-via een brief uit Wijchen van Opoe en tante Martha (Moeke en Tanna's jongste zusje). Ze schreven dat tante Martha en haar verloofde Ome Gerard lang hadden gewacht maar op 1 mei 1945 waren getrouwd. Moeke en Tanna waren heel verdrietig dat ze daar niet bij hadden kunnen zijn. Opoe schreef dat ze hoopte dat wij allemaal nog leefden en of we zo snel mogelijk naar Wijchen kwamen. De bedden stonden klaar en ze had voor ons (ze kon heel goed naaien) jurkjes gemaakt van blauwe beddentiek.

Na deze brief was Moeke niet meer te houden en ze wilde naar "huis", naar Wijchen, maar wij mochten de Bommelerwaard nog niet uit omdat er overal nog mijnen lagen en nog niet ontplofte munitie.

Wel kwamen er Canadese vrachtwagens eten brengen. Waar die gestationeerd waren, weet ik niet maar Moeke kwam op het idee om stiekem met een lege vrachtwagen mee te rijden en dan naar huis te gaan! Op enig moment had ze een chauffeur omgekocht/gepraat en wij mochten mee. We mochten geen geluid maken; we waren al diverse controleposten gepasseerd toen het zeil omhoog werd gegooid, we werden ontdekt en moesten terug naar Zaltbommel.

Er was een grote bevrijdingsoptocht in Zaltbommel en we liepen door de stad. Er waren veel mensen op de been en er hingen grote vlaggen uit de ramen. Plotseling klonken er schoten en iedereen holde weg of ging op de grond liggen. Later bleek dat enkele Duitsers zich verborgen hadden gehouden en op de vlaggen schoten. Ik weet niet of er nog mensen gewond waren, wel weet ik dat wij later zijn gaan kijken naar de kogelgaten in de vlaggen...

Op een avond, Moeke was al een hele tijd weg geweest, zaten Moeke, Vader en Tanna ernstig te praten. Wij moesten naar buiten maar later kregen we te horen dat Moeke een commandant omgepraat (gesmeekt?) had ons toestemming te geven om via Rossum en Fort Sint Andries de Bommelerwaard te verlaten.

Vanwege de aanwezigen mijnen, gaf deze commandant ons de instructie mee lopend Rossum te bereiken en dan proberen de kapot geschoten sluis bij Fort Sint Andries over te steken. Als we het eerste kapotgeschoten huis op de dijk bereikt hadden, waren we uit het mijnenveld en veilig.

Tocht naar Wijchen

In mijn beleving verliep de tocht als volgt:

We vertrokken met de kinderwagen waarin baby Nellie lag en de bolderkar met een teil en wasketel waarin heel ons hebben en houwen zat.

Nu Moeke er niet meer is, verwijt ik mezelf dat ik nooit aan haar heb gevraagd waarom ze toch niet gewacht hebben tot we gewoon legaal toestemming kregen om te vertrekken via de normale weg en waarom zij dit grote risico namen met drie volwassenen en zeven kinderen.

Wel heeft ze mij eens verteld dat Vader het niet meer zag zitten en de moed helemaal had verloren.

Waarom heb ik niet doorgevraagd? Ik neem nu aan dat Moeke maar een ding wilde: NAAR HUIS!

Toen we bij het “weiland” of “uiterwaarden” waren aangekomen, kregen we van Vader instructies. Hij zou voorop lopen, het gras was hoog en Vaders voetstappen waren duidelijk te zien. We liepen in een rijtje achter Vader aan en moesten in zijn voetafdrukken stappen. Dan kwam Moeke met de kinderwagen met Nellie erin, dan Tanna met de bolderkar en Annie op de arm, dat staat me nog helder voor de geest. Eindelijk waren we bij het talud waar we tegenop moesten klimmen om bij de sluis te komen.

Wat me nog steeds op m'n netvlies staat, is dat de stenen van het talud erg glad waren en Vader en Tanna steeds weer naar beneden gleden met de bolderkar en later met de kinderwagen. Eindelijk waren we met alles boven, maar nog was de ellende niet ten einde. De sluisdeuren stonden een flink stukje open en het water bruiste er tussendoor. Er waren wel planken opgelegd en vastgemaakt. Ik kan me niet herinneren of er een leuning was.

Vader en Tanna droegen de kinderwagen en de bolderkar erover en wij moesten schrijlings op de planken gaan zitten en op onze billen stukje voor stukje naar voren schuiven. Of het een lang stuk was weet ik niet meer, wel dat Vader ons opving en dan zei: “Goed zo kiendje, goed gedaan”. Heel raar dat deze kleine details in je geheugen blijven zitten.

Toen moest Moeke nog. Wij weten allemaal dat zij doodsbang was als ze over een brug of bruggetje moest lopen, ze was heel bang voor water. Ook zij ging schrijlings zitten en schoof zo verder. Vader praatte haar als het ware naar de overkant en wat ik me nog heel goed herinner was dat hij steeds riep “Vrouwke (zijn koosnaam voor Moeke) niet naar beneden kijken!”

Wij arriveerden bij het huis met de witte schoorsteen en de blijdschap van de grote mensen herinner ik me ook nog goed. Maar ook dat we allemaal daarop de dijk op de knieën moesten en bidden om O.L.Heer te bedanken dat we dit allemaal overleefd hadden. Ook toen zei hij: “O.L.Heer heeft weer met twee handen boven ons gestaan...”

Nog meer lopen

Toen gingen we lopen en ik kan me van deze tocht alleen nog herinneren dat het heel ver was en dat we zo moe waren. Richting Druten, want daar had Moeke een nichtje wonen die met een bakker getrouwd was.

Van de aankomst in Druten weet ik niet veel meer, wel dat het wat we nu noemen “een warm onthaal was”, dat we wit brood kregen met beleg en dat we daar mochten blijven slapen, maar Moeke wilde zo graag naar huis dat de bakker een paard met een platte kar geregeld heeft en ons met alle spullen boven op de kar naar Wijchen heeft gebracht.

Mijn volgende herinnering is dat we door de Burchtstraat Wijchen binnen kwamen rijden. Op de hoek van de Burchtstraat en de Kromme Elleboog, vroeg Moeke om te stoppen en zij ging met Vader vooruit. Wij moesten bij Tanna wachten tot ze ons kwam halen.

Later, toen Moeke oud was en weer in Wijchen woonde, heb ik haar eens gevraagd waarom dat was en toen vertelde ze dat ze bang was voor een enorme emotionele uitbarsting van Vader als hij iedereen weer zou zien en zij vond dat de kinderen dat niet ook nog hoefden mee te maken. Zo is het ook inderdaad gegaan. Grote bewondering heb ik voor het feit dat zij deze situatie zo goed aangevoeld heeft. Dat heb ik haar toen ook gezegd. Ze zat toen al in een rolstoel en draaide zich om en plaatste een van haar standaard uitdrukkingen: “Och kiendje, als ge in het schuitje zit, dan moette varen.”

Het duurde erg lang voor we naar binnen mochten. Op de markt (aan het einde van de straat) was muziek, er werd gedanst. Later hoorden we dat dát het Bevrijdingsbal was.

Het huis waar Opoe woonde was een groot huis, met een grote brede gang, met rechts een grote voorkamer met schuifdeuren en daarachter een tussenkamer en een grote serre. Links een grote voorkamer, de trap naar boven en de keuken en die was (dat weet ik nog!) blauw met geel geverfd. Verder een hele grote ommuurde tuin.

Opoe had de bedjes al klaar staan. Vier op een grote slaapkamer en verder waren er nog drie of vier slaapkamers, dat weet ik niet zeker meer.

Tante Martha en Ome Gerard waren 1 mei '45 getrouwd. Ze hadden al lang gewacht en gehoopt dat wij er ook bij hadden kunnen zijn. Later heeft Moeke wel eens gezegd dat het ook niet leuk voor Tante Martha en Ome Gerard moet zijn geweest: pas getrouwd en dan een gezin met zeven kinderen om voor te zorgen. Wij hebben daar niets van gemerkt, en Ome Gerard (die slager was) zorgde ervoor dat wij goed te eten kregen.

Leven in Wijchen

De eerste dag in Wijchen werden we gewassen en kregen we schone kleren aan die Opoe al heel lang klaar had liggen. 's Avonds moesten we één voor één aan tafel komen zitten, er werd een krant op tafel gelegd en met een stofkam werden de luizen van ons hoofd gehaald. Van tevoren werden de haren met azijn ingesmeerd. Dat jeukte! (van de wegrennende luizen?) Als de luizen op de krant vielen, mochten we ze zelf "knoepen" (dooddrukken met je nagel). En wat hadden we er veel... Na de "sessie" werden we met DDT-poeder ingesmeerd en dat moest de hele nacht blijven zitten. Dit herhaalde zich elke avond tot we "vrij van inwoning" waren!

Niet veel later mochten we in Wijchen naar school. Er hingen in de bomen die voor de kerk en pastorie stonden lange rubber-snoeren (leidingen van de Candezen?). Daar gingen we mee zwiepen, noemden we dat. In de boom klimmen en dan hard naar de volgende boom slingeren.

In de ingang, het meest links van het schoolplein, moest ik naar binnen. Daar stond Zuster Siegebertha en die was zo dik dat we er bijna niet langs konden. Zij vroeg mij regelmatig of ik blikjes vlees aan Ome Gerard wilde vragen en aan haar geven. Dat vond ik heel vervelend en durfde dat niet tegen haar te zeggen. Laat staan aan Ome Gerard vragen.

Einde van het schooljaar kreeg degene die de beste punten had een (door de Zuster zelf gemaakt) cadeautje. Ik was de beste, maar wat zei Siegebertha: "Jij krijgt niks, want jij bent evacuee." Ik weet nog dat ik heel kwaad op haar was. Veel later bedacht ik dat het de wraak was voor de niet gekregen blikjes!!!

Ik weet niet hoelang we precies in Wijchen hebben gewoond, wel dat Vader en Thé Sanders (een broer van Ome Gerard) samen naar Hedel gingen om te werken in ons kapotgeschoten huis.

Najaar 1945 was het huis redelijk bewoonbaar en gingen we weer terug naar Hedel. Van de aankomst weet ik niets meer, wel dat Vader en Moeke van een vriend (Jan Beenen) die een meubelhandel had, zomaar meubels meekregen... Ook had Ome Gerard allerlei praktische spullen "geregeld" zoals potten, pannen en andere huisraad.

Toen we er eenmaal woonden, was er natuurlijk overal gebrek aan en gingen we naar een soort parochiehuis waar kleren lagen en schoenen enz. die door Amerikanen geschonken waren. We mochten daar passen en meenemen wat we konden gebruiken. De doos waaruit we sieraden mochten zoeken en de "everglade-jurken" vond ik het mooist!!!

Herinneringen kort na terugkomst

Wij (Gerry, Ria en Hennie) gingen lopend naar school in Ammerzoden, dat was circa vier km. Ik naar klas 5, Ria naar 4 en Hennie naar de 3e klas. Wat ik me van deze schooltochten naar Ammerzoden, elke dag toch 2 x 4 km. nog herinner, was de strenge kou en dat we soms het geluk hadden dat we met de "food-wagen" mee mochten rijden.

Ome Neel heeft nog een tijdje onze winkel als slagerswinkel gebruikt. Later nam Moeke zelf de winkelverkoop weer ter hand. Van die periode is me bijgebleven dat er bijna niets te koop was.

De busmaatschappij "Onze Tram" is nog lang naar 's-Hertogenbosch gereden met een vrachtwagen met banken erin en een trapje om in te stappen. Er was een "scheepjesbrug" gemaakt, allemaal boten naast elkaar, belegd met ijzeren platen, waarover we dan naar de overkant van de Maas konden.

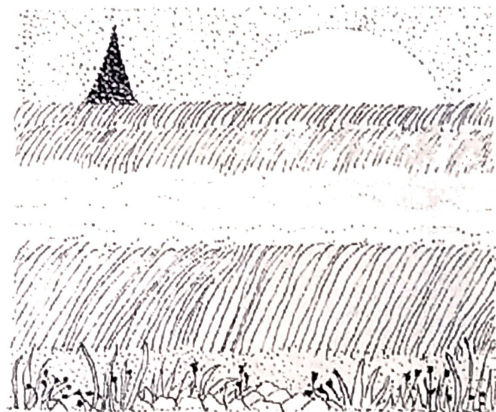
Ik wil benadrukken dat dit verhaal gebaseerd is op mijn herinneringen en niet aangevuld is met ervaringen van anderen. Dat was ook de opzet.

Terugkijkend en al schrijvend, besef ik dat het een heel ingrijpende periode in mijn kinderleven is geweest. Nu ik zelf oud ben, dringt het tot mij door wat een angst en zorgen mijn ouders en Tanna gehad moeten hebben. Ik heb dan ook grote bewondering en respect voor de manier waarop ze ons, ondanks alles, toch kind hebben laten zijn.

Ik bied deze herinneringen aan mijn kinderen aan en spreek de hoop uit dat jullie dit nooit hoeven meemaken.

Mama (Gerry de Kleijn - de Gier)

*Het leven gaat verder en de tijd
heelt veel wonden natuurlijk,
maar de littekens en de
herinneringen blijven.
Herinneringen, opgeroepen door
een bepaalde gebeurtenis,
of een speciale plek...*

Gedichtjes: Berthy Bookelmann - van Engelen

Tekeningen: Gilia van Dulmen - van Engelen